L'AIGUADOLÇ 42 (2014), pàg. 87-94 Edita: Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta

LA MELODIA DEL DESIG, L'EXCEL·LÈNCIA DEL LLENGUATGE

(Ferran Garcia-Oliver: *La melodia del desig*, Bromera, Alzira, 2013)

Gabriel Garcia Frasquet

Segons les polèmiques teoritzacions de Hayden White sobre les tesis discursives, referides a textos històrics dels segle XIX, no es pot distingir un relat històric d'un de ficció. Probablement per tal de defugir aquesta consideració literària, els historiadors del segle XX maldaren per adquirir l'estatus de científics socials, amb un llenguatge exclusivament denotatiu, acompanyat per taules gràfiques, estadístiques i notes a peu de plana. S'hi pretenia que la tècnica, la disciplina i el rigor del mètode els allunyaren de qualsevol vel·leïtat artística que poguera posar en qüestió l'objectivitat acadèmica. Així, s'hi cercava la claredat expositiva, però es menystenia la cura de l'estil, aspecte que, afegit a la feixuguesa dels instruments metodològics emprats, allunyà els lectors no especialitzats mentre que les novel·les històriques i les biografies assolien un èxit considerable.

Actualment està produint-se una reflexió sobre l'escriptura de la història que intenta aprofitar els punts d'intersecció entre la ciència social i la creació literària, entre el fons i la forma, que en cap moment s'haurien d'haver dissociat.

Ferran Garcia-Oliver ha estat un capdavanter d'aquest corrent ja que ha insistit en el necessari replantejament de l'escriptura històrica perquè al seu parer la pobresa expressiva perjudica la capacitat comunicativa. Al cap i a la fi la literatura i la història comparteixen el mateix codi, la paraula escrita, i tracten d'explicar el món. Per aquesta raó, encara que és partidari de diversificar les formes expositives tot depenent del lector model a què s'adrece el text o dels objectius que s'hi perseguisquen, ja que no és el mateix l'alta investigació erudita que la divulgació, sempre ha procurat unir el discurs intel·lectual a l'estètica literària.

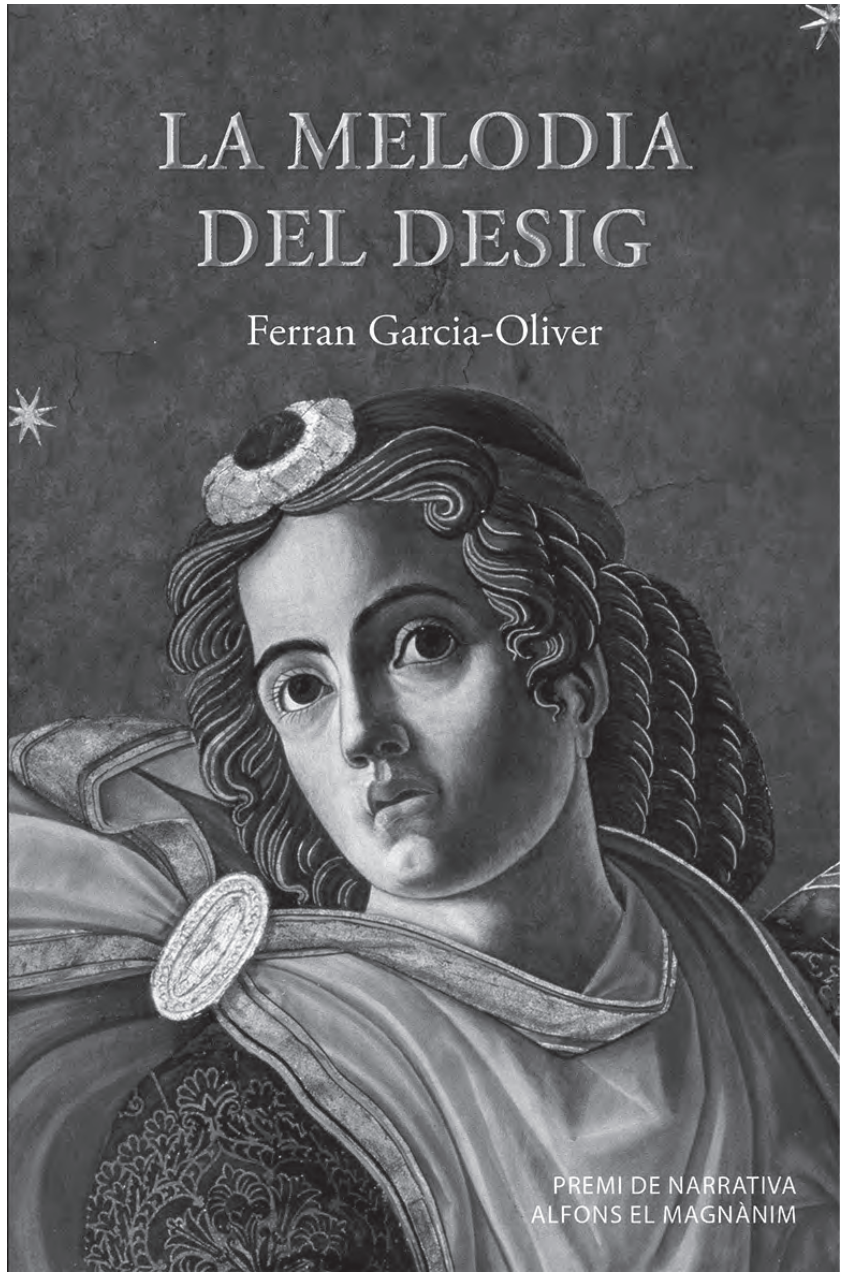
LA MELODIA
DEL DESIG
Ferran Garcia-Oliver
PREMI DE NARRATIVA
ALFONS EL MAGNÀNIM

D'altra banda, moltes vegades, la sobrietat dels documents desperta la imaginació. Els humils personatges anònims que hi apareixen demanen que se'ls concedisca una veu i se'ls reintroduïsca en l'espai i el temps viscut. Des d'aquesta perspectiva la història ja no és ja un passat mort que s'estudia amb ulls d'entomòleg sinó, per dir-ho en paraules del nostre autor: "un festeig de vida recuperada, la reencarnació, la llum, la font". És la via que gosarà resseguir en el magnífic assaig *La vall de les sis mesquites* per a gaudi d'uns lectors que hi saberen apreciar tant la sòlida competència del professor medievalista com la seua voluntat literària, palesa en la recreació dels senzills i ignorats personatges i en la llibertat expressiva, la irrenunciable voluntat d'estil. I al capdavall potser la ficció és la millor manera d'acostar-se a la realitat.

Des d'una altra vessant, el coneixement de la història dels valencians, des de l'esplendor medieval fins a l'actual despersonalització programada, convida a la reivindicació i al compromís, a la reflexió i a l'acció, a acurtar la distància entre el desig i la realitat, i la literatura pròpia esdevé un instrument preciós per al debat social, en el cas de l'assaig, o per a la dignificació cultural d'un poble en el de les obres bastides amb voluntat artística. I Ferran Garcia-Oliver encetà aquesta línia, que no volia absolutament paral·lela a la de la seua formació acadèmica, sinó progressivament convergent. L'hi dugué la necessitat d'entendre el món, d'expressar-se, d'opinar. La literatura memorialista li oferia aquesta possibilitat i l'explorà amb *Oc*, una aventura iniciàtica pel país dels càtars i a la recerca de si mateix. La continuà amb *París particular*, obert a les múltiples incitacions de la gran metròpoli cultural i a la millor coneixença dels medievalistes francesos amb els quals coincidia en l'opinió que l'estil no està renyit amb el rigor del mètode.

La seguretat que hi adquirí en el gènere dietarístic, tant en l'elecció de les vivències com en l'angle d'enfocament, la indagació de la llum que s'amaga entre les ombres de la notícia o de les veritats oficials i el seu tractament literari, el feren persistir en l'escriptura d'aquestes proses lliurement heterogènies que li permetien establir un diàleg amb la realitat i amb els seus lectors, i alhora alleujar el desassossec que desperta la lucidesa. El nou llibre, sempre millor que l'anterior, es titulava *Per espaiar la malenconia*, frase manllevada de Bernat Fenollar, amb la qual aquell antic animador de tertúlies literàries segurament cercava una ocupació plaent per a derrotar el tedi, però per al nostre autor significava una exigència personal i social.

Després vingué *El vaixell de Genseric*, premi Carles Rahola d'Assaig, on advertia: "Ara no sé quina part hi ha de realitat ni quina d'imaginada,

talment el trànsit d'un vianant anònim per una zona ambigua de llum". Així, la producció de Ferran Garcia-Oliver se situava a cavall entre la història recreada literàriament de *La vall de les sis mesquites* i la realitat literaturitzada dels seus dietaris. En tot cas s'imposava la literatura. El bot a la novel·la esdevenia previsible i s'acomplí amb *La veu d'Odiló*, un relat que transcorre en el moment de crisi posterior a la caiguda de l'imperi romà. Odiló s'allunya de la gent i passa quatre dècades dins una cova dalt d'una muntanya esperant inútilment escoltar la Veu que havia de donar sentit a la seua existència. El tema filosòfic i les servituds del narrador en primera persona limitaven les possibilitats de l'estil i el ritme de la narració, però hi podem trobar l'aspiració de l'autor d'enfrontar-se cada vegada a reptes creatius més exigents tot defugint la manufactura de novel·les fàcils d'escriure, de llegir i d'oblidar, publicades per a lectors apressats de paladar poc exigent. És clar que l'escriptor ha de procurar ser llegit, però no ha d'oblidar que la seua obra s'inclou en una literatura que constitueix una alta expressió cultural del seu poble.

En la carrera literària de Ferran Garcia-Oliver, cada nova publicació ha significat un pas endavant en qualitat i interés lector, i la novel·la que ha merescut el premi Alfons el Magnànim de Narrativa així ho certifica. *La melodia del desig* conta una història d'amor, breu i intensa, entre dos joves: Magdalena de Bordils, monja del monestir cistercenc de Gratia Dei, també dit de la Saïdia, situat a extramurs de València, i Genís Tristany, fill d'un jueu convers, mestre orguener, que rep l'encàrrec de construir un orgue per al convent.

El temps dels esdeveniments transcorre entre les acaballes del segle XIV i les primeres dècades del XV a la puixant ciutat de València. És un context històric en què el rei Alfons manté les seues campanyes italianes, mentre la reina Maria l'espera llargament al palau reial de la ciutat; els predicadors morals, defensors del tomisme i l'escolàstica, blasmen l'humanisme naixent, la misogínia impera i la intolerància religiosa creix, especialment després dels atacs a la jueria de 1391; els mercaders burgesos guanyen pes enfront d'una noblesa que decau, i al camp a penes si s'inicia el conreu de la canya de sucre.

Per a qualsevol altre novel·lista la labor de documentació contextualitzadora haguera requerit un esforç molt considerable, però hem de recordar que l'autor és un destacat medievalista que, tot just, s'ha ocupat especialment d'aquest període de la Baixa Edat Mitjana, i fins i tot ha estudiat aspectes directament relacionats amb la seua novel·la com la vida a l'interior dels monestirs femenins, tema de

l'article "Desafrenades e incorregibles dones", i més concretament el cas escandalós de l'abadessa de la Saïdia en el tombant d'aquell mateix segle, o, en el llibre *Pedagogia melodiosa. La música antiga a Gandia*, la construcció d'orgues i els seus adobs, el manteniment i els intèrprets d'un instrument que combinava la perfecció dels sons amb l'acurat treball de fusta i pintura i omplia d'orgull les viles que el posseïen. I encara per un altre cantó, pel seu estudi biogràfic d'Ausiàs March, coneixia abastament les lectures de la València del Quatre-cents i la circulació del saber, però també els menjars i les malalties, l'amenaça de la pesta, els impostos municipals...

Dins aquest marc naix un amor bellíssim entre dos joves que ha d'esquivar la clausura del convent i tots els prejudicis socials. Una novel·la, a diferència de la investigació històrica, reclama centrar-se en uns protagonistes que lluiten entre dificultats per acomplir el seu afany. Aquest serà el tema principal, però també hi trobarem com a secundaris el paper de la dona en la societat medieval, la relació entre la literatura i la vida, i la gran urbs mediterrània com un organisme viu i dinàmic, ple de contrastos: carrers perfumats i pudents, balls de palau i de taverna, sermons de quaresma i bordells desenfrenats, l'animació del mercat i la quietud de la clausura, els camperols i els menestrals, un calidoscopi canviant que empremtava en els ulls dels viatgers un record perenne. El narrador en cerca la definició en els contraris. La ciutat, involucrada en el seu temps, "rodava com un códol de riu. Ardent i voluptuosa, gandula i emprenedora, beata i irreverent, s'entestava a no envellir sinó a reinventar-se". Un autèntic cant al cap i casal del Regne de València en l'època del seu màxim esplendor.

El lector model també hi descobrirà unes escadusseres referències intertextuals als clàssics de la nostra literatura i fins i tot una aparició fugaç d'Ausiàs March en les estances del palau. Una altra mena d'homenatge.

La novel·la es divideix en tres grans apartats: el primer, titulat "Totes aquelles dones incorregibles", forma part del plantejament. De forma gradual coneixem el personatge central, Magdalena de Bordils, filla d'una família noble i afectivament distant que la ingressa en el convent de la Saïdia als sis anys. Quan creix, la lectura substitueix l'inassolible món exterior. Però també s'hi dediquen tres capítols a l'amor dissortat d'una altra monja amiga, Dominga Llançol, que serveixen per a introduir el lector en l'extrema dificultat d'uns amors impossibles, vedats i punits.

Al principi de la segona part, titulada "La vida intensa", la trama canvia totalment el rumb per presentar-nos el protagonista masculí, Genís Tristany, els seus antecedents familiars, la seua infantesa i joventut. Tant aquest relat com el que hem esmentat de Dominga Llançol hagueren pogut constituir, per l'extensió i l'interés autònom, una bona novel·la curta, però, inserits, ens permeten conéixer aprofundidament els personatges, les seues circumstàncies i els respectius ambients viscuts fins al moment en què el destí els ajunta i consent que nasca entre ells un amor que els ompli el cos i l'ànima, però que endevinem que serà una fràgil barca enfrontada ardidament a un mar advers. És la part central de la novel·la, esperada pel lector, que ara veu com les dues històries conflueixen. Són uns capítols clau, de tensió creixent ben dosificada, amb passatges de transició i espera adelerada i instants d'alta emoció amb els amants trasbalsats per un bell pànic, que anhelaran viure plenament la seua passió.

En la tercera part, que du per títol "Estupor", es produeix el desenllaç, on els cims més enlairats i els avencs més pregons s'hi agarren de la mà. Aquests girs de l'existència constitueixen un altre subtema que travessa la novel·la. El personatge de l'orguener, Daniel Tristany, identifica la vida com "una brega contra la sort, una roda que puja i baixa". I Magdalena de Bordils la imagina com "la variació de les notes d'una melodia", però sap que l'atzar sempre va "fent carasses a les previsions".

Un dels grans mèrits de la novel·la és el dibuix de la parella protagonista, dos personatges redons. A poc a poc va polint-se un retrat psicològic ple de matisos. El lector va coneixent el fons de la seua ànima pel que fan i pel que els altres personatges en diuen, però especialment pel narrador omniscient en tercera persona que utilitza l'estil indirecte lliure, amb la desaparició quasi absoluta dels verbs de dicció, per a conferir-los una proximitat que fa oblidar que no són ells mateixos els que parlen. Al mateix temps aquest recurs permet canviar de punt de vista àgilment, sempre adaptant el vocabulari i les expressions per tal de reforçar la versemblança. I així, el lector, seguint la senda del narrador, que de vegades no pot evitar algun qualificatiu hiperbòlic, va enamorant-se de Magdalena de Bordils pel seu seny, el seu saber, malgrat la seua joventut, el seu enginy i la seua gràcia natural; i també de Genís Tristany, ben plantat, impulsiu, fort, ple d'una vitalitat no exempta de tendresa, perquè en el text els cànons de bellesa intercanvien el gènere.

Els personatges secundaris també estan ben tractats: Úrsula de Bordils, la tia, que la visita sovint i la forneix de lectures; l'abadessa, Francesca Castellet, severa, però comprensiva; Daniel Tristany, l'orguener, que coneix més que ningú els sotracs de l'existència; el Mut del convent, ingenu i servicial... Tots ells són personatges facilitadors, en major o menor grau. L'autèntica antagonista és la societat i les seues regles invulnerables.

L'apassionada minuciositat amb què s'ha escrit la novel·la la percebem fins i tot en els personatges comparsa, que hi transiten breument, cada un presentat amb poques pinzellades però ben traçades. O en la descripció dels ambients: el microcosmos del convent de clausura, "una lentíssima barca d'inèrcies i costums", que contrasta amb l'animació dels carrers, les places i la gent, la veu coral d'una ciutat que bull en la seua diversitat quasi a la vora del mar de les veles i els vents. Perquè allò que confereix una gran volada a la novel·la és el llenguatge, l'estil.

En el dietari *El vaixell de Genseric*, argumentant sobre aquest tema tan central de la literatura, es permetia unes concessions a l'adversari: acceptava que, segons convinguera, el llenguatge literari fóra sintètic, àgil i fàcil, "però sempre ambiciós". I podem dir que ha aplicat la recepta a la seua narració. Cada oració sembla estar sospesada per tal que reunisca tots els requisits de l'harmonia, de la sonoritat, de la visualitat, de la sensitivitat completa. En el moment en què Genís llig una carta de Magdalena, el narrador diu: "Mai no havia trobat tant de gust en les paraules, perquè les paraules tenen el sabor de la bresca i del llobarro al forn, de la llet d'ametles i dels torrons". Però la riquesa de l'estil no el converteix en sumptuós, com s'afirma la contraportada, perquè no es basa en una exhibició buida i grandiloqüent, sinó en una insòlita habilitat d'adequar els registres, bé a l'oralitat, al reflex psicològic dels personatges o a la descripció d'ambients, amb l'ús de locucions populars i l'aprofitament de refranys per tal de donar vivesa i sabor al discurs, una adjectivació que segueix totes les recomanacions planianes i una gran varietat de recursos retòrics, inserits amb una sorprenent naturalitat i gran efectivitat dels quals n'oferim un tast: l'antítesi, reflex de les emocions contraposades en la mirada dels enamorats: "Es trobaren en el goig i el remordiment, en el combat i la treva, en l'esperança i en la incertesa". O imatges ben trobades: Genís, "amb l'agulla saquera de la imaginació cosia el futur". La personificació: la ciutat, que "gemegava com una viola de roda". Comparacions sorprenents referides a aspectes tan diversos com l'escriptura: "els traços ràpids i abreujats, com cullerots en un estany";

o l'anatomia i la fisiologia: "la pitrera com un cimbori"; "eixarrancada, amb els hàbits damunt les cuixes, mostrava una pell bruna tramada per un escampall de venes, talment la xarxa d'una séquia amb les seues filloles i braçals", "tindre els humors com un sac de gemecs". Metàfores arriscades: les monges de la Saïdia, "furonetes bocamolles", volen saber notícies del món exterior. Al·legories marineres que il·lustren les marors de la vida. Sinècdoques: "gaudia a cada pas, de la conformitat de les cames i de la impremeditació dels peus". Oxímorons inspirats: al burret que fan servir els amants li diuen Salomó. La paradoxa: "Malalta sóc si et veig i et tinc a prop, malalta sóc per tal com no et puc veure". Paral·lelisme sintàctic, metonímia, rima interna, ritme: "els homes i les dones competien amb els animals, els carros amb els bastaixos i les posts amb els cabassos". Al·literacions, bé per remarcar la sensualitat, quan descriu la Portuguesa, que "els embadocava amb un escot fins als mugrons i els sacsons d'unes anques encabritades", o la fermesa: "l'avenir no s'improvisa, se l'aferra pels ramals". O la bella sinestèsia que motiva el títol de la novel·la: "Amb dissimulació procuraven que la mà d'un tocara la de l'altre, que els cossos se sentiren pròxims, fins absorbir la mútua melodia del desig".

Amb el seu relat, Ferran Garcia-Oliver, que inicià el seu camí amb la modesta pretensió de literaturitzar la història, ha arribat, commutant els termes del binomi, a l'excel·lència narrativa. Esperem que també el lector s'amere melodiosament d'una novel·la, escrita amb passió i ambició literària, que reclama un lloc destacat en la narrativa catalana actual.